

ГЕНЕЗИС ПРАВОВІДНОСИН КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ІЗ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМ ЗВОРТНОГО ВИКУПУ

Ємельянов В.Р.,

*магістр права, пошукач НДІ
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН*

Перехід України на ринкові рейки економіки став суттєвою передумовою зростання ролі цивільно-правового договору у регулюванні правового положення учасників цивільного обороту та всього економічного укладу країни. Роль договірної форми як регулятора суспільних відносин на фоні появи нових економічних і правових інститутів вбачається, на сьогодні, все більш актуальною. Враховуючи історію розвитку права, однією з найдавніших правових конструкцій є договір. При цьому виникнення договору як правової моделі у приватному праві зумовлено розвитком самого суспільства.

Ведучи мову про процес історичного розвитку правовідносин купівлі-продажу цінних паперів із зобов'язанням зворотного викупу слід зосередити увагу на процесі історичного поступу договорів відчуження права власності загалом та договорів купівлі-продажу цінних паперів зокрема.

Досліджуючи питання генезису правовідносин купівлі-продажу цінних паперів із зобов'язанням зворотного викупу автором було проаналізовано окремі положення та певні особливості правовідносин пов'язаних із обертанням цінних паперів на фондових біржах в різні історичні періоди.

Наукову розвідку слід розпочати з договору купівлі-продажу в римському праві у його найбільш узагальненому вигляді.

Як відомо, правове регулювання майнових відносин не було єдиним в різні періоди римської історії. У найдавніший період римського права майнові правовідносини не розмежовувалися на речові та зобов'язальні, у зв'язку з чим вживаний у класичному вигляді під зобов'язанням правовий зв'язок не відривався від речового зв'язку, представляючи собою в потенції речове-правову залежність особистості боржника та його майна в цілому від кредитора.

Отже, в ранній період історії римського права варто вести мову про відсутність розмежування між майновими та речовими правами.

Подальша диференціація майнових прав на речові і зобов'язальні, одностайно приписувана усіма джерелами юристу Павлу, проводилася по об'єкту права, тобто якщо об'єктом права була річ, воно іменувалося речовим, якщо ж дія - зобов'язальним.

В свій час влучно висловлювався з цього приводу німецький юрист Кунце, який вважав, що створення римськими юристами загального поняття зобов'язання було найвеличнішим з того, що дав римський народ [2, С.181].

Остаточне розмежування речових і зобов'язальних прав у римському праві було ознаменовано не так появою самої конструкції зобов'язання, скільки осмисленням його «нерухомості», оскільки лише з втратою зобов'язанням особистого характеру з'являється особливий об'єкт цивільного права у відомому нам вигляді, який у нормах Цивільного законодавства іменується «майнове право» або «право вимоги».

В свою чергу Цивільний кодекс України в розділі 3 відносить цінні папери до об'єктів цивільних прав.

При цьому під самим зобов'язання у римському приватному праві, розумілися відносини, внаслідок яких одна сторона (кредитор) має право вимагати, щоб друга сторона (боржник, дебітор) що-небудь зробила (*facere*), дала (*dare*) або надала (*praestare*) [3, С.363].

Цікавим видається з цього приводу схожість визначення понять зобов'язання у римському приватному праві та розуміння конструкції договору у цивільному праві Франції.

Так у статті 1101 Французького цивільного кодексу 1804 року, договором визначається угода, відповідно до якої одна особа або декілька осіб зобов'язується перед іншою особою або перед кількома іншими особами дати що-небудь, зробити що-небудь або не робити чого-небудь [4, С.381].

Договір на відмінно від делікту перманентно вольовий акт, що породжує зобов'язання.

При цьому з появою приватної власності, виникає та отримує найбільшого розповсюдження договір, направлений на оборот речей,

перехід їх від одного власника до іншого. Договір подібного роду «...увійшов у вжиток ще до того, як з'явилися гроші, і являв собою безпосередній обмін речі на річ, тобто міну (permutatio)» [5, С.396].

Ще в Дигестах Юстиніана (Титул XIV) мова йде власне не про купівлю-продаж, а про угоди, про що свідчить не тільки сам факт назви Титулу XIV «Про угоди», але і смисловий зміст даного Титулу. В цьому випадку під угодою розумілася і малася на увазі передача речі.

Отже, в основі купівлі-продажу лежить міна. Однак з часом дилема неможливості обміну одного товару на інший рівнозначний йому породила необхідність певної оцінки товару та вираження його в ціновому еквіваленті, що згодом трансформувало відносини міни у відносини купівлі-продажу.

За відсутності в римському праві документів, подібних класичним цінним паперам, немає сенсу шукати в римських правових конструкціях купівлі-продажу аналог закріплених ними зобов'язань з купівлі-продажу цінних паперів. Тим більше дана обставина недоцільна з огляду на відсутність у римській період фондових бірж чи хоча би їх аналогів.

Становлення інституту фондових бірж та здійснення операцій на них припадає на 17 століття. Першим праобразом фондових операцій був процес обміну валюти на іншу між торговцями на ярмарках. Внаслідок розвитку торгівлі та збільшення кількості укладених термінових угод об'єктом фінансових операцій поступово стали довгострокові розписки – векселі.

Взагалі вексель це перший класичний цінний папір, який започаткував виникнення і розвиток фондового ринку.

Перші операції з цінними паперами відбувалися на оптових ринках і товарних біржах. Батьківщиною фондової біржі вважається бельгійський порт Антверпен, який відігравав в епоху великих географічних відкриттів значну роль у світовій торгівлі. Слідом за Антверпеном котирування майже всіх тогочасних цінних паперів почали здійснювати в нідерландському порту Амстердамі, де було створено одну з перших у світі фондових бірж [6, С. 315].

До середини XVIII століття на Амстердамській біржі об'єктом купівлі-продажу були 44 види цінних паперів. У другій половині XVIII століття стали створюватися фондові біржі у Великобританії. Перша спеціалізована фондова біржа була створена в Лондоні в 1773 році [6, С. 317]. Саме на Лондонську фондову біржу припадає дотепер значна кількість договорів купівлі-продажу цінних паперів із зобов'язанням зворотного викупу.

На сьогодні договори купівлі-продажу цінних паперів із зобов'язанням зворотного викупу у Великобританії регулюються в цілому на основі договору PSA\ISMA Global Master Repurchase Agreement. Однак, у даній країні існує особливе регулювання

договорів купівлі-продажу цінних паперів із зобов'язанням зворотнього викупу обумовлене різними видами державних цінних паперів, які відомі як «золотообрізні цінні паперів», завдяки оригінальним сертифікатам із золотим клеймом [7, С. 37].

У США вперше 1917 року Федеральна резервна система почала приймати договори купівлі-продажу цінних паперів із зобов'язанням зворотнього викупу предметом яких були з казначейські векселі. Але найбільш регулярне використання зазначених угод почалося після Другої Світової війни в Канаді з 1953 року, а в США вже згодом з 60-х років.

У США це було пов'язано з відмінною в 1969 році Урядом США і федеральними відомствами застосування до договорів купівлі-продажу цінних паперів із зобов'язанням зворотнього викупу вимог про регулювання коштів у Федеральному резервному банку.

Зважаючи на не однозначність тлумачення договорів купівлі-продажу цінних паперів із зобов'язанням зворотнього викупу у 1986 році Асоціацією державних цінних паперів було запроваджено типову форму договору купівлі-продажу цінних паперів із зобов'язанням зворотнього викупу (PSA Master Repurchase Agreement) який використовується і в наш час на внутрішньому ринку США і діє в редакції 1996 року [7, С. 37].

На основі зазначеного типового договору Асоціацією державних цінних паперів США та Міжнародною асоціацією ринку цінних паперів був розроблений інший договір - PSA \ ISMA Global Master Repurchase Agreement, за цим типовим договором укладаються угоди між учасниками ринку знаходяться в різних країнах.

Отже, правовідносини купівлі-продажу цінних паперів на фондовій біржі зародилися в Європі. Фондові біржі європейського типу з початку свого заснування пройшли декілька послідовних етапів, пристосовуючись до потреб економіки і постійно трансформуючись, умовно від площі на якій збиралися купці та проходили товарообмінні операції до сучасної фондової біржі.

Варто також наголосити на тому, що сам процес волевиявлення сторін, щодо придбання з однієї сторони та продажу з іншої сторони цінних паперів набув зовнішнього вираження у формі договору. Щодо самого договору яким опосередковуються відносини щодо купівлі-продажу цінних паперів він також пройшов деякий етап свого поступового розвитку, з часом еволюціонувавши із міни в купівлю-продаж, почав застосовуватися як інструмент врегулювання відносин на фондовій біржі між її учасниками.

Література

1. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-15 // Відомості Верховної Ради України. – 2003 . – № 40.
2. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. Избранные труды по гражданскому праву: В 2 т. Т. I. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – С. 181.
3. Римське приватне право: підручник / О.А. Підпригора, С.О. Харитонов, – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 363
4. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / Пер. с франц. В. Захватав / Предисловие А. Довгерт, В. Захватав / Приложения 1 – 4 В. Захватав / Отв. ред. А. Довгерт. – К.: Истина, 2006. – С. 381.
5. Римское частное право. Учебник / Под ред. И.Б. Новицкого и И.С. Перетерского. – М.: Новый юрист, 1998. – С. 396.
6. Мозговой О.М. Фондовый рынок: навч. Пос./ О.М. Мозговой. – К.: КНЕУ, 1999. – С. 315
7. Поляков Виктор Иванович. Договор купли-продажи ценных бумаг с обязательством обратного выкупа: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : Москва, 2003. – 252 с.
8. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. Т. 2. – М.: Статут, 1980. – 457 с.
9. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України // Під заг. Ред. О.В Дзери – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. 1. – 188 с.

Науковий керівник: Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та трудового права юридичного факультету Київського національного економічного університету імені права Вадима Гетьмана **Вавженчук С.Я.**